АНОТАЦІЯ

Чечуліна І.О. Аттична чорнолакова кераміка з Ольвії класичного періоду — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 — «Історія та археологія» — Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2021.

Аттична чорнолакова кераміка посідає важливе місце серед чисельних знахідок, здобутих під час розкопок Ольвії. Окрім амфорної тари для перевезення вина та олії, чорнолаковий та розписний посуд з Аттики є однією з найбільших груп імпортних матеріалів в Ольвії та північнопричорноморського регіону загалом. У комплексному дослідженні, разом із супутніми керамічними знахідками, що мають абсолютне датування та розвинену типологію, аттична чорнолакова кераміка надає нові актуалізовані дані щодо економічних відносин античних полісів регіону з Аттикою у класичний період.

Слід зауважити, що аттичний чорнолаковий посуд має низку важливих характеристик, які дозволяють його чітко діагностувати серед всього матеріалу. Це, зокрема, унікальне чорнолакове покриття, складна система орнаментації, морфологічні особливості. Все це дозволяє не лише визначити належність до центру виробництва, а й тип і підтип посуду, визначити датування, що звужується у певних випадках до 10-25 років. Це відіграє неабияке значення при датуванні закритих комплексів та загалом усіх пам’яток античної доби. Чорнолаковий посуд має детальну хронологію, розроблену насамперед на матеріалах пам’яток безпосереднього з місця його виробництва. Знахідки, що походять з Афінської агори, є надійною основою для встановлення датування аналогічного посуду з території Північного Причорномор’я і надають їй значимості хронологічного індикатора. Вивчення складу аттичної чорнолакової кераміки, встановлення кількісних показників для певного часу, в кінцевому результаті сприяє вивченню широкого кола питань, пов’язаних з розвитком торгівельно-економічних відносин певного центру та регіону загалом з античним Середземномор’ям.

Основну частину роботи склав аналіз найбільших колекцій з Ольвії, а саме з території городища та некрополя міста. Також досліджено відповідну колекцію матеріалів, що походить з розкопок Борисфену (поселення на о. Березань), яке входило до складу Ольвійського полісу. Проаналізовані матеріали, що зберігаються у фондах Інституту археології Національної академії наук України, Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія», Національного музею історії України та Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми». Таким чином, охоплено значну частину всіх знахідок, що відноситься до досліджуваного типу кераміки пізньоархаїчного, більшою мірою — класичного та частково ранньоелліністичного часу аттичного виробництва. У якості аналогій використано доступні матеріали з території всієї давньогрецької ойкумени.

Одним з головних результатів обробки зазначених колекцій стало створення каталогу, в якому вперше на аналітичному рівні досліджено та зібрано велику кількість матеріалів одного типу. Більша частина знахідок залучена до наукового обігу вперше. Загалом оброблено 4425 одиниць знахідок. До кінцевої вибірки відібрано найбільш репрезентативні матеріали, кількістю 1922 одиниць, з них посуд відкритого типу — 1499 од. та посуд закритого типу та спеціального призначення — 236 од. Окрему групу посуду склала кераміка зі штампованим орнаментом (187 од.). До кінцевої вибірки не увійшли фрагменти, що не атрибутуються до певного типу та чіткого проміжку часу, кількістю 2 500 екземплярів.

Весь матеріал розділено на дві великі групи за морфологічним принципом. Першу групу склав посуд «відкритого типу». Це посуд для пиття (киліки, скіфоси, канфари) та для їжі (миски, маленькі миски, тарілки). Другу групу склала кераміка закритого типу — посуд для зберігання олій (лекіфи, аски та амфориски) і для зберігання / змішування чи подачі вина чи води (ойнохої, пеліки, амфори, кратери, псиктери). Окремо виділено групу посуду спеціального призначення (лекани і піксиди) для зберігання різних дрібниць — від косметики до прикрас.

Дослідження показало, що більшу частину складає саме кераміка відкритого типу (посуд для пиття 52% та для їжі 33%). Посуд закритого типу займає другу групу за кількістю — 10%, посуд спеціального призначення — 4%. Ці результати є цілком

логічними та корелюються з подібними оглядами матеріалу з інших міст Північного Причорномор'я.

Певні тенденції динаміки розвитку різних груп кераміки та спільні та відмінні риси у характері находження посуду на ринок можна прослідкувати проаналізувавши окремо кожну групу посуду. Так, серед посуду відкритого типу найбільшу частку складають саме киліки (43%) — основна форма посуду для пиття; канфари (9%) і скіфоси (7%), а також блюда на ніжці (4%). Одноручні чаші (2%) та фіали (1%) представлені невеликою кількістю. Загальне датування киліків знаходиться в межах 550-450 рр. до н.е., причому максимальна чисельність припадає на 480-400 рр. до н.е. Разом з цим, найбільшу кількість скіфосів спостерігаємо у 525-450 рр. до н.е., блюд на ніжці — 525-500 рр. до н.е. Одноручні чаші особливої популярності набули у період 450-350 рр. до н.е., як і канфари, пік кількості яких припадає на 380-350 рр. до н.е. Отже, в певні проміжки часу існувала певна мода на різні форми посуду для пиття, спершу більшої популярності набули скіфоси, блюда на ніжці, згодом киліки, які у IV ст. до н.е. поступово замінюють різні типи канфарів.

Серед посуду відкритого типу на другому місці за кількістю знаходяться різноманітні миски та сільнички (29%). Меншу кількість демонструють знахідки тарілок (5%). Проте, якщо простежувати розподіл усіх цих форм за датуванням, прослідковується цікава тенденція — від кінця VI, протягом всього IV ст. до н.е. відсутні перерви у виробництві та постачанні. Певні типи ставали більш популярними, змінювали інші, проте на кожен проміжок часу припадало по два-три різних типів посудин.

Другу велику групу складає посуд закритого типу та спеціального призначення, вибірка нараховує 236 од. Більшість складають маленькі посудини для олії — лекіфи та аски, включно з гутусами (разом 41%). В цілому вся вибірка лекіфів датується в межах V ст. до н.е., найбільше форм датуються серединою століття, лише деякі можна віднести до середини IV ст. до н.е. Наведені для аналізу аски з Ольвії датуються від 475 до 350 рр. до н.е., окремі екземпляри датуються широко: IV-III ст. до н.е. Прослідковуємо два піки виробництва асків (різних типів): 430-400 рр. до н.е. та 350 рр. до н.е. Знахідки амфорисків нечисленні, виділяємо дві фази їх виготовлення:

рання VI ст. до н.е. та пізня, друга половина V ст. до н.е. (зі штампованим орнаментом). Згодом ці форми замінюють на різноманітні флакони та глечики для олії.

Дослідження продемонтрувало, що великі посудини для зберігання та зміщування вина та води представлені нечисельними знахідками. Більш популярними формами були кратери, ольпи та ойнохої. Меншість складають амфори. Псиктери й пеліки представлені поодинокими знахідками. Найбільш помітним періодом є саме 500-480 рр. до н.е., й хоча він не є піком популярності кожного окремого типу, проте саме на цей час припадає найбільша різноманітність посуду для вина. Тобто, в цей час на ринку були присутні майже всі види посуду: вже з'являються нові типи, в той час як старі ще залишаються в обігу. Саме на цей період припадає перший пік популярності кратерів та ольп. Останні демонструють максимальні кількісні показники у 425-400 рр. до н.е. Дещо вибиваються із загальної схеми розвитку ойнохої. Ймовірно, це пояснюється популярністю цієї форми майже в усі зазначені періоди: найбільшу кількість спостерігаємо у 575-550 рр. до н.е., а також 325-310 рр. до н.е., коли форма дещо змінюється, витончуються.

Окремо виділяємо кухлі, які досить умовно вкладаються в групу посуду закритого типу. Вони представлені достатньою кількістю екземплярів, що належать до 450-420 рр. до н.е.

Третю за кількістю групу склала кераміка спеціального призначення. Загалом вона налічує 4% від загальної кількості посуду. До цієї групи увійшли як туалетні посудини (лекани та піксиди, разом 11%), так і маленька група мініатюрного посуду. Представлені знахідки туалетних посудин датуються V-IV ст. до н.е. Переважну більшість лекан складають саме форми 480-400 рр. до н.е. (67%), меншість — більш ранні екземпляри виробництва 525-500 рр. до н.е. (4%) та лекани IV ст. до н.е.

Отже, чорнолакова кераміка закритого типу з Ольвії представлена стандартним набором столового посуду. Подібні тенденції демонструють й інші античні міста Причорноморського регіону.

Приходимо до висновку, що ольвійська колекція репрезентує в цілому ті ж самі тенденції щодо імпорту аттичної чорнолакової кераміки V-IV ст. до н.е., що й інші

північнопричорноморські центри. Проте, при пошуку аналогій, було виявлено і певну відмінність, зокрема в орнаментації, що підтверджує необхідність подальшої розробки теми для з'ясування цієї причини. Більше того, у порівнянні з матеріалами Афін, очевидно, що ольвійська колекція відображає практично всі відомі на сьогодні стилістичні зміни у виробництві чорнолакового столового і парадного посуду. Це, в свою чергу, означає, що протягом всього класичного часу Ольвія незмінно знаходилася в руслі торгівлі з Афінами. Подібні унікальні знахідки вишуканого чорнолакового посуду зі складним декором з одного боку та масовий, дешевший посуд цього ж типу, з простими орнаментами з іншого, наводить на думку, що аттичний чорнолаковий посуд не завжди був предметом суто розкоші, який могли придбати лише заможні особи. Чорнолаковий посуд також був предметом постійного використання усіх верств населення. Цей матеріал знаходять на усіх ділянках полісу. Це доводять й численні знахідки на некрополі Ольвії: чорнолаковий посуд містять як заможні місцеві поховання, так і більш бідні. Також трапляються як численні знахідки чорнолакового посуду у якості приношень богам з територій теменосів Ольвії, так і знахідки простої столової кераміки (в тому числі з орнаментами) з житлових кварталів та передмість.

Таким чином, аналіз великої кількості вузько продатованого матеріалу надав змогу зробити певні висновки стосовно динаміки надходження аттичної кераміки до Ольвії, що й було основною метою даної роботи. Використовуючи попередні дослідження торгово-економічних відносин Ольвії з Афінами протягом пізньоархаїчного, класичного та ранньоелліністичного часів, та результати археологічних розкопок Ольвії, у тому числі й останніх років, визначено основні етапи становлення та розвитку подібних торгових зв'язків.

Як одна з важливих складових імпортної продукції до Ольвії, аттична чорнолакова кераміка послугувала надійним індикатором інтенсивності торгівлі. Кількісний склад посуду було проаналізовано співвідносно до наступних основних періодів розвитку Ольвії. На пізньоархаїчний час (бл. 530-475 рр. до н.е.) економічні відносини поселення та Аттики мали спорадичний, несистемний характер, що підтверджує порівняно нечисленні вироби цього часу. На ранньокласичний період

(475-410 рр. до н.е.) припадає пік торгових відносин регіону, що спричинило потужний поштовх у розбудові та процвітанні міста. На проміжок 425/430-400 рр. до н.е. у колекції припадає максимальна кількість різних типів посуду. Таким чином, на період ранньокласичної доби в Ольвії, кількісні показники імпорту аттичного чорнолакового посуду демонструють найвищі значення. Пізньокласична доба в Ольвії (410-331 рр. до н.е.) характеризується поступовим зменшенням інтенсивності відносин, спричинених зовнішньо-політичними подіями у давньогрецькому світі, хоча торгівля майже не переривалася протягом всього IV ст. до н.е.

Отже, колекція аттичного чорнолакового посуду з Ольвії є еталонним зібранням для дослідження подібного роду матеріалів на територій всієї давньогрецької ойкумени. Окрім того, цей предмет є важливим джерелом з дослідження динаміки розвитку економічних відносин Ольвії з Афінами. Отже, подальші дослідження, з урахуванням максимальної кількості статистичних показників не лише з Ольвії, а й інших полісів Північного Причорномор'я дасть можливість реконструювати торгові відносини регіону з нового боку та відтворити торгово-економічні зв'язки Північного Причорномор'я з Аттикою на вищому узагальнюючому рівні.

Ключові слова: аттична чорнолакова кераміка, античний посуд, Ольвія, класичний період, Північне Причорномор'я, технологія виробництва, типологія, імпорт, економіка, посуд.

ANNOTATION

Iryna Chechulina. Attic black-glazed pottery from Olbia of the classical period — Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 "Humanities" in the specialty 032 — "History and Archeology" — Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2021.

Attic black-glazed pottery occupies an important place among the numerous finds unearthed during the excavations of Olbia. In addition to transport amphorae, black-glazed and painted pottery from Attica are the largest groups of imports in Olbia and the Northern Black Sea region. In this comprehensive study, together with the accompanying ceramic materials which have an absolute dating and developed typology, Attic black-glazed

ceramics provide new, up to date data on the economic relations between the ancient poleis of the region and Attica during the classical period.

It should be noted that the Attic black-glazed ware has several important characteristics that allows it to be clearly diagnosed amongst all other materials. This is, in particular, a unique black-glazed coating, a complex system of ornamentation and morphological features. All these allow determining the center of production, the type, and subtype of utensils, to determine the dating, which in some cases narrow down the dates to 10-25 years. This plays an important role in the dating of closed complexes on all the sites of antiquity. Black-glazed ware has a detailed chronology, developed primarily on the materials directly from the place of its production. The finds originating from the Athenian Agora became a reliable basis for establishing the dating of the similar vessels from the territory of the Northern Black Sea coast and gives it the significance of a chronological indicator. Thus, the modern archaeological study of the site takes into account a set of different indicators — from the study of the stratigraphy of the excavated site to the dating of certain types of utensils. This, in turn, made it possible to study the composition of Attic black-glazed ceramics from a new angle, to establish quantitative indicators for a certain time period which ultimately contributes to the study of a wide range of issues related to trade and the economic relations of a particular center and region with the rest of the ancient Mediterranean.

The main part of the work consists of the analysis of the largest collections from Olbia, namely from the territory of the settlement and the necropolis of the city. The corresponding collection of materials originates from the excavations in Borisfen (settlement on the island of Berezan), which was a part of the Olbia polis. Also the materials stored in the funds of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, the National Historical and Archaeological Reserve "Olbia", the National Museum of History of Ukraine, and the Mykolayiv Regional Museum of Local History "Staroflotsky Barracks" were analyzed. Thus, a significant part of all finds related to the studied type of ceramics of late archaic — classical time was covered.

Consequently, based on the generally accepted typology of black-glazed ware, a collection of finds from Olbia was analyzed. One of the main results of the processing of

these collections was the creation of a catalog which, for the first time, has been researched analytically and collected a large number of materials of the same type. Most of the findings were involved in scientific circulation for the first time. A total of 4425 units of finds were processed. The most representative materials were selected for the final sample, in the amount of 1922 units, of which 1499 open-type pottery and pottery of closed type and special purpose — 236 units. A separate group of utensils consisted of ceramics with stamped ornaments (187 units). The final sample did not include fragments that are not attributed to a specific type and a clear period of time, the number of 2,500.

The whole material was divided into two large groups according to the morphological principle. The first group consists of dishes of "open type". These are utensils for drinking (cup, skyphos, kantharos) and for food (bowl, small bowl, plate). The second group consists of closed ceramics for storing oils (lekythoi, askoi) and for storing or serving wine or water (oinochoe, pelike, amphora, krater, psykter). A group of special-purpose utensils (lekanis and pyxis) for storing various small items, from cosmetics to jewelry, has been singled out.

After analyzing each group of dishes separately, conclusions were drawn about the general popularity of different types of ceramics. Thus, the largest group consists of open-type pottery (drinking cups 52% and food dishes 33%), the second group consists of closed pottery (10%) and the rest belongs to special-purpose pottery (4%). These results are fully correlated with similar studies in other ancient cities of the Northern Black Sea coast.

Analysis of each group of pottery separately was highly important for the research. From this, we could distinguish similar and different tendencies in each category in their popularity in the Olbian market. So far, from the biggest group of open types of pottery, the most popular eventually was different types of cups (43%). Other types like kantharos (9%) and skyphos (7%) were widely used, when stemmed dish (4%), one-handler (2%), and phiale (1%) were not so popular.

All of the statistical information led to the conclusion that there was some vogue to the different types of drinking dishes in different periods of time. So first of all, the most popular was skyphos as a largest drinking vessel. During 525-500 B.C. different types of skyphos were extremely popular, at the same time as stemmed dishes, but in less numbers. In time skyphos gradually used less and less and finally replaced by the cups. The general dating of

cups is 550-450 B.C., but the maximum quantity we can observe during 480-400 B.C. Exactly around this time (450-350 B.C.) one-handler seems to became popular as well, but not as much as other types as we see based on our data. In IVth century B.C. cups replaced by the different types of kantharos, which demonstrates a peak of popularity in 380-350 B.C. On account of this we can see, that some types existed concurrently, some types appeared, then replaced by other ones. So it was a continuous tradition of usage of such types of pottery.

From the open types of pottery, second place occupied by different bowls, small bowls, and saltcellars (29%). A little less quantity comprises of the plates (5%). But there exists an interesting tendency — from the end of VIth century, during all Vth century, it appears that there wasn't any pause in the production of such dishes. Some types become more popular, some of them replaced others, but during all period of time, there were two-three different types of food dishes.

The second big group of materials is a closed type of pottery and pottery for special usage. The catalog has 236 items. The biggest amount of items is small vessels for oil: lekythoi and askoi, including feeders (together 41%). In general, all samples of lekythoi dated to the Vth century B.C., the main part of it belongs to the middle of the century, only some examples belong to the IVth century B.C. All askoi from Olbia, which have been analyzed and dated to the period from 475 till 350 B.C., only some samples were dated very widely: IVth — IIIrd centuries B.C. There were two piques of popularity in the production of askoi: 430-400 B.C. and 350 B.C. As for ampforiskos — findings of them are really rare. We can distinguish two phases of production: earlier, VIth century B.C. and late one, second half of the Vth century (with stamped ornament). Later these types of vessels were replaced by oil flacons.

Research shows less quantity of big vessels for the storage of wine and water (or mixing them). The most popular were krater, olpe and oinochoe. Less popular ones are table amphorae. Psykter and pelike were found occasionally. The most noticeable period is 500-480 B.C. It's not a peak of popularity of each type of pottery but in this period we have all types of dishes for wine and water storage. So, during that period of time on the Olbian pottery market Athenian merchants have been selling all types of dishes; in time appeared

new types when an old one remained in the usage. Exactly at that time, we have the first period of popularity of the krater and olpe. The last one demonstrated their maximum quantity during 425-400 B.C.

Comparing to others types there is some differences in the development of oinochoe. Probably because they have been popular during all periods of time. The biggest quantity we can observe during 575-550 and 325-310 B.C. when shape changed, became more elegant.

Different types of mugs stand up separately, which we put in the closed pottery group conditionally. All the examples were produced in 450-420 B.C.

The third group of the pottery is the dishes for special usage, which is 4% of all pottery studied here. Lekanis and pyxis belong to this group (11% alltogether), also small amount of miniature examples of dishes. All the findings of the toilet utensils were produced during Vth – IVth B.C. The main part of the lekanis belongs to the 480-400 B.C. (67%), smaller amount belongs to the earlier times of 525-500 B.C. of production (4%) and lekanis of IV cent. B.C.

So, closed types of the black-glazed pottery from Olbia show a standard set of tableware from classical to hellenistic periods. Other ancient Greek cities of the northern coast of the Black Sea demonstrate the same tendencies.

All of these lead to the conclusion that Olbian collection of black-glazed pottery represents in general the same tendencies about the import of fine pottery of Vth - IVth B.C. with other Black Sea colonies. But in the search of the analogies, we discovered some differences in ornamentation, which prove one more time the importance of the subject. Moreover, compared to the materials which were found in Athenian agora, it’s obvious that Olbian collection shows all the known stylistic changes in the production of black-glazed and fine ceremonial pottery. In fact, that means that during all classical and hellenistic periods, Olbia had intense trade relations with Athens.

Unique findings of exquisite black-glazed tableware with complicated stamped ornaments from one hand, and cheaper version of it with sample ornamentation from the other hand, make us think that this kind of pottery has not always been a luxury item which could be bought by only wealthy people. In fact, this type of pottery belongs to the mass

material, which was used constantly by all segments of the population. This material was found in all parts of the city. Many findings in the necropolis of Olbia prove it, as material from wealthy graves, as findings from poor ones. Also the mass amount of the black-glazed pottery was found on the territory of temenoi of Olbia and as usual tableware from the territory of the living area.

Therefore, the analysis of numerous narrowly sold materials allowed us to draw some conclusions about the dynamics of the flow of the Attic pottery to Olbia, which was the main purpose of this study. Using previous studies of Olbia's trade and economic relations with Athens during the Late Archaic, Classical, and Early Hellenistic periods, and the finds of Olbia's archeological excavations, including the recent years, the main stages of formation and development of such trade relations have been identified. As one of the significant components of the imported products in Olbia, Attic black-glazed ceramics served as reliable indicators of trade intensity. The quantitative composition of the ware was analyzed according to the following main periods of Olbia's development. Analyses suggest that in the late archaic period (530-475 B.C.), the economic relations between the settlement and Attica were sporadic, unsystematic which confirms the relatively few products of this time. The early classical period (475-410 B.C.) was the peak of trade relations in the region, which caused a powerful impetus in terms of the development and prosperity of the city. Between 430/425-400 B.C., the collection has the maximum number of different types of pottery. Thus, for the phase of the early classical period in Olbia, the quantitative indicators of imports of Attic black-glazed ware show the highest values. The late classical period in Olbia (410-331 B.C.) is characterized by a gradual decrease in the intensity of relations caused by foreign policy events in the ancient Greek world, although trade was almost not interrupted throughout the IV century. B.C.

All in all, Attic black-glazed pottery is an invaluable source of knowledge for the study of the daily life of the ancient Greeks, their funeral rites, and sacred rituals. Also, this subject is an inexhaustible source for studying the dynamics of economic relations between Olbia and Athens, because so far, not all the material from Olbia has been studied as most of the city itself. Hence, further research, taking into account the maximum number of statistics not only from Olbia, but also other poleis of the Northern Black Sea will provide more

reliable information for reconstructing the trade relations of the region from a new angle and to reproduce commercial and economic ties of the ancient Northern Black Sea with Attica.

Keywords: Attic black-glazed pottery, antique ware, Olbia, classical period, Northern Black Sea coast, production technology, typology, import, economy, pottery.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чечуліна, І. О. 2018. До вивчення технології обпалу аттичної чорнолакової кераміки. *Магістеріум.* Археологічні студії, 70, с. 78-81.
2. Чечуліна, І. 2018. До вивчення основних етапів технології виробництва аттичної чорнолакової кераміки. *Науковий вісник Національного музею історії України*, 3, с. 344-349.
3. Чечуліна, І. О. 2019. Зовнішній штампований орнамент на аттичній чорнолаковій кераміці з Ольвії. *Емінак*, 1 (25), с. 127-137.
4. Чечуліна І.О. 2019. Попередній аналіз аттичної чорнолакової кераміки з експозиції відділу Археологічного музею ІА НАНУ. *Vita Antiqua,* 11, с. 13-22.
5. Чечуліна. І. О. 2019. До деяких питань типології аттичного чорнолакового посуду закритого типу. В: Чабай, В. П. (ред.). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, с. 407-417.
6. Чечулина, И. А. 2020. Аттическая чернолаковая керамика со штампованным орнаментом из Ольвии. *Stratum Plus,* 3, с. 251-275.
7. Чечуліна, І. О. 2020. Аттична чорнолакова кераміка з Ольвії у зібранні Археологічного музею ІА НАНУ. *Археологія,* 2, с. 70-82
8. Чечуліна, І.О. 2021. Аттична чорнолакова кераміка з експозиції Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми». *Емінак,* 1 (33), с. 204-218.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чечуліна, І. О. 2018. Аттичний чорнолаковий посуд закритого типу з Ольвії. В: Чабай, В. П. (ред.). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд.* Матеріали роботи. Ніжин, Україна, 23-25 листопада 2018 р. Київ: ІА НАНУ, с. 130-131.
2. Чечуліна, І.О. 2018. До деяких питань типології аттичної чорнолакової кераміки закритого типу. В: Коцур, В. П. (ред.). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку».* Збірник наукових праць, вип. 47. Переяслав-Хмельницький, Україна, 14 грудня 2018 р. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди», с. 122-124.

3. Чечуліна, І. О. 2018. Технологія виробництва аттичної чорнолакової кераміки. В: (б. ред.). *Шевченківська весна — історія: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених.* Київ, Україна, 15 березня 2018 р., Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, с. 14-15.
4. Чечуліна, І. О. 2018. Технологія нанесення штампованого орнаменту на аттичну чорнолакову кераміку. В: Гаврилюк, Н. О. та ін. (ред.). *Forum Olbicum II: Пам'яті В. В. Крапівіної (до 150-річчя дослідження Ольвії).* Матеріали *доповідей міжнародної наукової конференції.* Миколаїв, Україна, 4-6 травня 2018 р. Миколаїв: НДЦ «Лукомор'є», с. 89-90.
5. Чечуліна, І. 2019. Аттична чорнолакова кераміка з експозиції відділу Археологічного музею ІА НАНУ. В: Терпиловський, Р. В. (ред.). *Міжнародна наукова конференція «Археологія та музейна справа в системі освіти та науки» з нагоди 75-річчя заснування кафедри археології та музеєзнавства. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. Київ, Україна, 24-25 жовтня 2019 р.* Київ: Бібліотека Vita Antiqua, с. 39-40.
6. Чечуліна, І. 2019. Зовнішній штампований орнамент на аттичній чорнолаковій кераміці. В: (б. ред.). *Шевченківська весна — історія: матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених.* Київ, Україна, 15 березня 2019 р., Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, с. 27-31.
7. Чечуліна, І. О. 2019. До типології аттичних чорнолакових лекан. В: Коцур, В. П. (ред.). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку».* Збірник наукових праць, вип. 49. Переяслав-Хмельницький, Україна, 19 лютого 2019 р. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди», с. 51-54.

8. Чечуліна І. 2020. Аттична чорнолакова кераміка з експозиції Миколаївського обласного краєзнавчого музею. В: Гаврилюк, Н. О. та ін. (ред.). *Forum Olbicum III: До 70-річчя з дня народження В. В. Крапівіної.* Матеріали III Міжнародної археологічної конференції «Ольвійський форум» (пам'яті В.В. Крапівіної). Миколаїв, Україна, 4-6 травня 2020 р. Миколаїв: НДЦ «Лукомор'є», с. 84-87.
9. Чечуліна І. 2021. Аттичні чорнолакові миски та солонки з Ольвії. Гаврилюк, Н. О. та ін. (ред.). *Борисфеніка II: пам'яті В.В. Крутілова (археологічні дослідження острова Березань у контексті європейської історії).* Матеріали міжнародної конференції. Миколаїв, Україна, 5-6 травня 2021 р. Миколаїв: НДЦ «Лукомор'є», с. 103-105.
10. Чечуліна, І. О. 2021. Аттичні чорнолакові скіфоси з Ольвії. В: Пшеничний, Т. Ю., Коваль, А. П. (ред.). *Шевченківська весна — історія: матеріали* XIX *Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених.* Київ, Україна, 26 березня 2021 р., Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, с. 22-26.